

Чорноус Юлія Миколаївна,

професор кафедри криміналістики та
судової медицини Національної академії
внутрішніх справ, доктор юридичних наук,
професор

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Криміналістичне забезпечення в теоретичному розумінні є сформованою науковою категорією криміналістики, а з практичного аспекту може бути охарактеризоване як діяльність з розроблення та залучення криміналістичних рекомендацій, що ґрунтуються на теоретичних засадах криміналістики, з метою розслідування злочинів. Сьогодні такі завдання ускладнюються необхідністю розслідування злочинів, вчинених удосконаленими засобами та методами злочинної діяльності, проявів міжнародної злочинності. Існуючі відмінності щодо тлумачення поняття, змісту криміналістичного забезпечення та напрямів його реалізації обумовлені й тим, що недостатня увага приділяється висвітленню власне методологічних питань, які складають підґрунтя наукового дослідження та практичної діяльності.

Згідно вітчизняної наукової традиції, методологію розглядають як учення про науковий метод пізнання або як систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів дослідження. Методологія виконує такі функції: визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динамічні процеси та явища; направляє, передбачає особливий шлях, на якому досягається певна науково-дослідницька мета; забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається; допомагає введенню нової інформації до фонду теорії науки; забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці; створює систему наукової інформації, яка базується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання [1, с. 56].

Боротьба із злочинністю, охорона прав та свобод людини у сучасних умовах, вимагає використання широкого кола джерел доказової інформації: слідів запаху, звуку, дослідження біологічних слідів людини на молекулярному рівні, використання сучасних засобів та форм фіксації інформації. Вказані та інші обставини обумовлюють нові завдання криміналістики, яка використовуючи останні досягнення різних галузей наукового знання, пристосовує їх до розв'язання

окремих завдань розслідування злочинів, трансформує у криміналістичну практику.

Основним предметом пізнання криміналістики є правопорушення, злочин, який є складним соціальним явищем, характеризується своєю структурою, зв'язками між його елементами. Пізнані та кількісно відтворені зв'язки набувають властивостей та закономірностей, що належать саме цій структурі. Тому криміналістика досліджує правопорушення, а головним чином – злочин, як його найбільш суспільно небезпечний різновид, що має чітке законодавче визначення, саме з точки зору динамічного процесу, його діяльнису сторону. З іншої сторони – криміналістика досліджує діяльність із розслідування злочину, яка характеризується складністю реалізації поставлених завдань, потребує розробки відповідних криміналістичних рекомендацій.

Методологія криміналістичного забезпечення розслідування злочинів спрямовується на пошук шляхів вирішення ключової проблеми, яка полягає у протиріччі між двома видами діяльностей – злочинної, та правоохоронної, спрямованої на її розслідування. Ці два види діяльності реалізуються різними суб'єктами із протилежною метою, із використанням необхідних для їх досягнення методів, засобів, прийомів діяльності. Дослідження таких протилежних видів діяльності відноситься до предметної сфери науки криміналістики, здійснюється із залученням низки методів наукового пізнання.

Пошук шляхів вирішення окресленого протиріччя входить до предмету науки криміналістики, оскільки її унікальна особливість полягає в тому, що криміналістика, з одного боку, вивчає злочинну діяльність, особистість злочинця, механізм і спосіб вчинення злочину, сліди злочину в широкому розумінні, форми і методи протистояння правоохоронним органам, і на цьому підґрунті розробляє методи, засоби та прийоми розслідування та попередження злочинів. Серед юридичних наук більше немає такої галузі наукових знань, що підходила б до вивчення злочинів з різних аспектів [2, с. 6].

Отже, методологічний рівень дослідження окреслених питань передбачає визначення шляхів вирішення проблеми невідповідності кількісного зростання злочинів, застосування удосконалених засобів і методів злочинної діяльності та ефективності діяльності з розслідування злочинів, рівня її криміналістичного забезпечення, які сьогодні не повною мірою відповідають потребам практики.

Вирішення поставлених завдань обумовлює широкий підхід до тлумачення методології криміналістичного забезпечення

розслідування злочинів, що зокрема, знаходить свій вираз у застосовуваних методах пізнання.

Складовий елемент методології – вчення про методи пізнання, у тому числі й про методи формування теоретичних положень, методи конструювання самих теорій. Відповідно, мова йде лише про те, що вчення про методи пізнання не вичерпує собою зміст методології. Крім того, за окресленого змісту будь-яка теорія відіграє значення методу пізнання, або вказує шлях дослідження і визначає його мету [3, с. 28–29].

У загальному метод тлумачиться як спосіб пізнання дійсності; спосіб, прийом або система прийомів для досягнення якої-небудь мети тощо.

Як слушно зауважують В. Г. Лукашевич та І. В. Солов'євич, субординаційний взаємозв'язок між методологією та методами полягає в тому, що методологію можна розглядати як генеральний шлях пізнання, а метод – як спосіб вивчення явищ матеріальної дійсності. Це алгоритм (правило), що прописує послідовність використання певних засобів для досягнення запланованої мети. Однак, щоб зняти існуючу неоднозначність цих понять, у науковій літературі розглядають методологію у широкому та вузькому значеннях. У широкому – її розуміють як систему ідей, поглядів та концепцій, що виконують роль керівних принципів пізнання. У вузькому – як вчення про методи наукового пізнання [4, с. 25].

У науковій літературі наводяться різні класифікації методів дослідження. Узагальнюючи, можна навести їх наступні групи:

1. Філософські методи, що ґрунтуються на філософських принципах руху і розвитку; сходження від абстрактного до конкретного; історизму; взаємозв'язку; причинності.

2. Загальнонаукові методи (традиційні: спостереження; аналіз і синтез; індукція і дедукція; порівняння; аналогія; абстрагування; узагальнення; та сучасні: моделювання; системний; формалізації; ідеалізації; аксіоматико-дедуктивний);

3. Конкретно-наукові методи (групи конкретно-наукових та спеціальних [5, с. 83] або внутрішньо- та міждисциплінарних [6, с. 40–64]).

Розглядаючи першу групу методів, слід наголосити на необхідності зв'язку будь-якої конкретної науки із філософією. Для криміналістики важливе значення мають зв'язки з діалектичною логікою, і, першочергово, з такою концептуальною категорією філософії, як відображення. Важливими для криміналістики є положення діалектики про здатність матерії до відображення, про

взаємозв'язок і взаємообумовленість явищ. Під час розслідування злочинів можливий аналіз самих різноманітних форм відображення: починаючи від найпростіших, пов'язаних із контактною взаємодією двох об'єктів, і до психофізіологічних, коли факти і обставини фіксуються у свідомості людей.

Визнаючи теоретико-формулює значення філософських методів, при вирішенні поставлених завдань криміналістичного забезпечення розслідування злочинів важливе значення відіграють конкретні методи наукового пізнання, які можна поділити на загальні (загальнонаукові) та спеціальні.

До загальнонаукових методів можна віднести логічні (аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, дедукція, індукція, аналогія, моделювання), інші методи наукового пізнання (порівняльно-правовий, історико-правовий, догматичний, спостереження, статистичний, соціологічний, порівняння, прогнозування).

Слушним є зауваження А. Ф. Волобуєва, що при описі криміналістичних методів пізнання у літературі допускається суттєвий недолік, який полягає у змішуванні методів наукового і практичного пізнання. Обидва види пізнавальної діяльності ґрунтуються на використанні одних і тих самих філософських, загальнонаукових та окремонаукових методів. У той самий час використовуються й методи, обумовлені характером завдань, що вирішуються суб'єктом пізнання. Тобто, потрібно розрізняти методи пізнання, які застосовуються криміналістом-науковцем та криміналістом-слідчим [7, с. 28].

Співвідношення вказаних понять, на нашу думку, розкривається зауваженням, що теоретичне пізнання і пізнання під час розслідування злочинів відрізняються за своїм предметом і методом. Предмет теоретичного пізнання безмежний, його складають нові явища та закономірності. Предмет пізнання під час розслідування конкретного злочину обмежений дослідженням власне злочинної події та її відображенням у навколишньому середовищі, обмежений нормами законодавства, він пов'язаний не з новими, а вже із пізнаними сутностями і виражається у таких поняттях як подія злочину, вина та інші обставини, що підлягають доказуванню.

Щодо спеціальних методів, В. Ю. Шепітько зауважує, що у теорії криміналістики сьогодні залишаються невпорядкованими належним чином спеціальні методи, відсутня їх чітка класифікація, не проведено їх систематизацію [8, с. 31]. Так, до спеціальних методів можна віднести методи, які належать до системи професійної підготовки слідчого, експерта та інших компетентних суб'єктів (криміналістична діагностика, ідентифікація та встановлення групової

належності, криміналістичні версії та прогнозування; методи, які використовуються при застосуванні криміналістичної техніки (фотозйомка, звуко- і відеозапис); методи, які використовуються при збиранні слідів-відображень (трасологія); методи криміналістичного дослідження документів; методи криміналістичного дослідження зброї та боєприпасів; методи використання ознак зовнішності людини [9, с. 55].

Отже, методологічні засади криміналістичного забезпечення розслідування злочинів ґрунтуються на загальних положеннях методології наукового дослідження, враховують спеціальні прийоми реалізації методів наукового дослідження, які пристосовані для цілей науки криміналістики і покликані вирішити завдання криміналістичних досліджень.

Список використаних джерел

1. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. Київ: Знання, 2008. 310 с.
2. Кузьмічов В.С., Черноус Ю.М. Слідча діяльність: характеристика та напрями удосконалення: монографія. Київ: Нічлава, 2005. 446 с.
3. Белкин Р.С. Общая теория советской криминалистики. Саратов: Саратов. ун-т, 1986. 398 с.
4. Лукашевич В.Г., Солов'євич І.В. Методологія правових досліджень: багаторівневість поняття. Науковий вісник Української академії внутрішніх справ. К., 1996. № 2. С.24–28.
5. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 206 с.
6. Конверський А.Є., Лубський В.І., Горбаченко Т.Г., Бугров В.А., Кондратьєва І.В., Руденко О.В., Юштин К.Е. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів. Київ: Центр учбової літератури, 2010. С. 40–64.
7. Шепітько В.Ю. Методологія криміналістики : наукові підходи і філософські начала. Шепітько В.Ю. Вибрані твори. Харків, 2010. С. 30–32.
8. Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид. переробл. і доповн. Київ : Ін Юре, 2004. 128 с.